

послије страдања из 840. године Росе брже обнављале него Рисан, те због тога могле и да прихвате сједиште епископа, можда по други пут, може се схватити вјероватноћом да најезда Сарацена није проузроковала такво страдање Роса какво је, како и предање говори, изазвао удар природе који је доживио Рисан.

Сем других, свакако и чињеница да су Росе биле сједиште епископа, и то можда већ од почетка VII вијека, а најкасније почев од 1271, кад се помиње први познати »episcopus Rosensis«, јасно говори о до тада вишевијековном постојању и развијању овог насеља-града, те да је према томе сасвим природно што га налазимо на траси римског пута, који је преко њега прелазио, као и у дијелу равенског географа, који и да је навео Рисан, који тада није постојао, свакако не би изоставио из свог географског дјела ни Росе. Због тога његов ⁶⁷Ϭϩϩϩϩϩϩϩϩ из грчког и Rucinium⁶⁸ из латинског извора, као и Resinum из Tabula-e Peutingeriana-e и ⁶⁹Ϭϩϩϩϩϩϩϩϩ из Птоlemeјеве карте, не може се друкчије интерпретирати него са Росе.

Дакле, послије свестраног и исцрпног расправљања, закључујемо да фрагменат Tabula-e Peutingeriana-e који се односи на трасу римске војне цесте од Цавтата до Будве треба интерпретирати: Цавтат — Росе — Vicinium (римско насеље негдје у Грбаљском пољу) — Будва.

Др Славко Мијушковић

НЕКОЛИКО УМИРА ИЗМЕЂУ БОКЕЉА И ТУРАКА

Раније сам у Историјским записима објавио неколико докумената о умирима између Црногораца и Бокелја. Од почетка XVII вијека, а можда и раније, умир је био уобичајена правна пракса ликвидирања узајамних сукоба, не само између млетачких поданика и Црногораца него уопште између Бокелја и Турака. Бока Которска, једна минијатурна територија подијељена између два страна освајача, постаје поприште честих и мучних сукоба млетачких и турских поданика, али сви ти сукоби завршавају се путем умира. Нигдје на данашњој нашој територији у то доба није био тако видан сукоб између двије културе и два облика живота који су се искључивали, као у Боки. Ту, на једном малом простору, постојали су један поред другог два свијета: Исток и Запад. Супротности као да су биле непремостиве. Али у том казану живио је један исти народ под турском и млетачком влашћу са истовјетним погледима на живот и људске односе. Наш народ у Боки Которској је она основна снага која испуњује ток историјског збивања у ово доба. Два страна осва-

⁶⁷ cfr. A. Maueг, Доприноси познавању римских цеста..., стр. 134.

⁶⁸ Исто.

јача — Турска и Венеција — воде о томе рачуна. Испод коре млетачке и турске власти у Боки бујају народни живот и обичаји, који су у супротности са турским и млетачким правним поретком. Тако се развија једно јединствено обичајно право у Боки, које је готово идентично са оним у Црној Гори, бар што се тиче основних правних схватања. Умир је у свим овим крајевима исти. Најчешће се свађају и мире први сусједи. Али има докумената из којих се види да је обичајно право обухватало шире подручје од Боке и Црне Горе. Оно је поникло из дубине народне свијести у одређеним друштвеним односима, која се најпотпуније манифестује кроз умир. У ствари, умир је израз друштвеног и правног погледа једног народа или једне групе.

Проучавање обичајног права у Боки и Црној Гори још је у развоју, иако је оно одавно привукло пажњу историчара. Ове двије наше покрајине су класична земља обичајног права. То је проблем који чека свога истраживача. Све док се не нађе један правни историчар Богишићевог формата, мораћемо да се ограничимо само на прикупљање и објављивање материјала који ће корисно послужити за једну студију обичајног права у Боки Которској и Црној Гори.

Овај мој прилог има само ту намјену. Овдје доносим у преводу са италијанског на српскохрватски језик три документа о умиру између Бокелја и Турака. У првом је ријеч о умиру Которана, Пераштана и других са Турцима из Херцег-Новога од 1633. године. Друга два документа су из 1640. године. Један је умир Пераштана са Улцињанима, а други је умир Паштровића са Турцима из Драча. Посљедњи докуменат има посебан значај, јер из њега се види да се путем умира нијесу рјешавали само сукоби између ближих сусјета него је то била уобичајена правна пракса на ширем подручју.

Докуменат из 1633. године је умир у класичном смислу ријечи. Што се тиче два друга документа, они одударају од првога. У њима, као што је обично, нема ни имена арбитра. Докуменат о умиру између Пераштана и Улцињана по својој форми прије подсећа на неку заједничку изјаву два партнера, него на писмени акт обичајног права, иако по свом основном садржају не излази из оквира обичајног права. Умир између Паштровића и Турака из Драча интересантан је по томе што су драчке аге тражиле да прије умира Пераштани својом ријечју јемче за Паштровиће да ће одржати мир, нудећи исто њима — да они имају четворицу драчких Турака који ће јемчити за Турке. То је било у супротности са обичајном правном праксом у овоме крају.¹ Драчке аге остале су чврсто при своме захтјеву и Паштровићи су морали да попусте. Обје стране положише јемство. Послије тога пет драчких Турака дошло је у Котор, гдје су били

¹ Archivio di Stato di Venezia (— A. S. V.) Dalm. Rett., f. 45, Котор 3. септембра 1640. и прилог писма драчких ага без датума.

и паштровски представници.² Два умира су направљена у Котору, а само умир између Пераштана и Улцињана у Улцињу.

Сваки умир има своју предисторију. На основу расположи-ве документације не може се утврдити који су догађаји претходили првом умиру из 1633. године и колико је спор био стар. О предисторији два умира из 1640. знамо више. Сукоб Пераштана и Паштровића са Улцињанима и другим Турцима доста је стар. Сваки сукоб са Турцима из Албаније тешко је погађао Бокеле. Бока је економски била везана за своје сиромашно залеђе Црну Гору и Албанију, одакле су Бокелџи набављали жито и готово све остале намирнице. Пераст и остала насеља у Боки процвјетала су у трговини са Албанијом. Зато је сукоб Бокелџа са Турцима из Албаније погађао интересе на ширем подручју. Представници млетачке власти у Котору знали су шта значи сукоб Бокелџа са албанским Турцима и какве је посљедице могао имати. Зато се одлучно заузимају за мирене својих поданика са Турцима. Ови сукоби редовно су доводили до прекида трговине са Албанијом. Пераштани, Будвани и Паштровићи били су се закрвили са Улцињанима и албанским Турцима због пљенова бродова и барка натоварених житом и другом робом. Из тога су се изродиле многе мржње, нереди и пљачке. Већ од 1636. Турци су забранили Бокелџима долазак на албанске скеле. Тадашњи которски провидур својски се залагао да дође до умира Пераштана, Будвана и Паштровића са Турцима. У Албанију је упућен Франческо Болица, да својим угледом и умјешношћу утиче на Турке да прихвате умир. Он се заузимао код санџак-бега Охрида, Мехмед-бега из Родона, разних диздара и ага као и турских старјешина из Улциња да углаве мир са Пераштанима и другима. Болица је био успио да наговори Санџак-бега да дође у Ораховац, пет миља далеко од Улциња, на мирене. Али Улцињани дигоше велику галаму: умјесто мирене, умало није дошло до крвопролића.³ Болочина мисија није успјела и продужено је једно несносно стање на млетачко-турској граници у Албанији, које је пријетило и тежим посљедицама. Тек четири године касније албански Турци пристадоше да се измире са Бокелџима.

Документе доносим по хронолошком реду. Штета је што документи о умиру нијесу сачувани на српскохрватском језику, што би било од великог интереса за проучавање терминологије обичајног права у Боки Которској и Црној Гори.

Г. Станојевић

² Исто, Котор 3. октобра 1640.

³ A. S. V., Dalm. Rett., f. 41, Котор 18. јула 1636. и прилог релације Франческа Болице без датума.

ПРВИ ДОКУМЕНАТ

Пошто постоје многе распре и претензије између госпoде Турака из Херцег-Новога и других хришћана онога града и његове територије са Пераштанима због више рана, убистава, увреда, новца и штета и других покушаја убиства, за више година међу реченим странама. Због тога пријети све већа опасност и зло између поменутих страна, уопште и посебно. Због тога већ дуже времена узвишени Агустин Канал, ректор и провидур Котора, заузимао се код старјешина Херцег-Новога да се нагоде и сврше са тим злом и распром путем доброг мира, да би једни и други поданици наставили да живе према жељи њихових владара. Због тога недавно су расправљана питања и распре на суду двадесет и четири уписана арбитра, дванаест из града Котора, које су изабрали они из Херцег-Новога и други дванаест из Рисна које су изабрали Пераштани, са овлашћењем гореречених страна да суде, нагоде и смире сваку распру између гореречених страна, као што ће бити познато из суђења арбитра као пријатеља.

Речени арбитра окупили су се данас у Госпи од Шкрпјела са учешћем заинтересованих Турака из Херцег-Новога и његове територије, а исто тако Пераштани, у властито име и интересе, обавезујући се за све одсутне из Херцег-Новога, господа: Алибег Бегзодић, капетан Новог, Хаџи Мехмед, Халил Ибрахим Азапчи ага из Херцег-Новога, Хали Сулиман Рамовић, Али Резултић. Господин капетан са пераштанском комуном обавезује се за своје одсутне за потребно извршење, поштовање и потврду горереченог мира.

Према чему ми: Виченцо Букја, Трифон Вракјен, кавалијер Франческо Болица, гувернадур Ђакомо Пасквали, Алвизе Букја, Виченцо Болиза, Трифон Ђакоња, Томасо Пасквали, Зване Грубоња, Зване Драго, Зване Драго де Молин, и Ђеролимо Палташић драгоман, изабрани од стране Турака из Херцег-Новога и господа: Арслан-ага диздар Рисна, Мехмед-ага Ризванагић, Ибрахим-ага Топчибашић, Хали Омер Ђехаја, Хали Хасан Ђехаја, Хали Махмуд Топчибашић, Хаџо Топчибаша, Хали Омер Халиселимовић, Хали Мустафа Топчибашић, Зилиф Кјазити, Бег Сахов, Мехмед Кјачилметић, сви из Рисна, изабрани од стране Пераштана на начин као горе.

Због тога ми гореречени одлучисмо и судисмо на уписани начин и то прво: осудисмо Турке Кравовиће за које речене аге из горереченог Херцег-Новога обећаше како у име своје тако и осталих ага из горереченог града који су одсутни, слично и на уобичајен начин, један за другога, за неприличну смрт Мара Рајиновића који је погинуо у своме властитом бродићу и за робу која је нестала, за све и у свему три стотине талира.

За смрт два брата Тилђихи из Херцег-Новога који су били убијени од стране Мата Ђукова Замбелића, Ђурише Матова И-

велића, Реза Занфрона, Луке Видовизија и брата Трипе Лекари, за које обећаше гореречени капетан за сву комуноу Пераст, један за другога, које осудисмо на четиристо талира, четрдесет кумстава и осам побратимстава, а за смрт реченог Хаиновића, четири побратимства и двадесет кумстава. А за смрт и ране које су се догодиле на плоту, с једне и друге стране, прошлог љета у Јошици, осудисмо Кнежевиће, који требају да даду Марковићима за већу љубав десет кумстава и два побратимства.

А за рану Мехмеда Јаколића коју му је нанио морнар Виченца Палавићина, осудисмо реченог Виченца на два лакта паонаца, три талира за кумство шишано (*per la barberia*) и једно побратимство за љубав.

А за рану Николе Иванова Беговића коју му је нанио Милаковић, осудисмо реченога Милаковића да му плати све оно што му каже под својом заклетвом, подразумијевајући да му је дао за кумство (*barberia*) и једно побратимство за већу љубав.

А за рану Мехмеда Хајдаровића коју му је нанио Никодерић, речени Никодерић треба да му да у свему два талира и једно побратимство за љубав.

А за штету маслина коју је учинио Муртезић из Херцег-Новога, Грегорију Буровићу, осудисмо реченог Муртезића да треба да даде реченоме Грегорију Буровићу три талира и једно братство за љубав.

А за друге ствари и ријечи које су се догодиле до данашњега дана, било смрт, ране или други прекршаји, разматрајући све, наређујемо мир и поништакисмо све и за учвршћење бољег мира и љубави, одлучисмо да капетан са комуном Пераст, требају да даду новским главарима пет братстава. Слично старјешине Херцег-Новога капетану и комуни пет других братстава за љубав и ријеч коју имаху Трифон Милаковић и Пазо из Херцег-Новога, осудисмо да један другоме даду једно кумство за љубав. И за већу вриједност и потврду реченог писма (документа) и мир, биће потврђено и печачено од гореречених арбитра.

Слиједи потписи наведених судија арбитра.⁴

ДРУГИ ДОКУМЕНАТ

Слава богу, 26. августа 1640. у Улцињу

Садржај овога писма је овај: пошто је била велика збрка, лом и скандали, заплијењени и невраћени бродови и узета отета роба и новац и људи пребијани и шиканирани и везани и одузимано им оружје, што се све догађало до сада. Зато садашњим писмом се објављује, како данас под руководством узвишеног

⁴ A. S. V., Prov. gen. in Dalm. et Alb., f. 449, Котор 9. јуна 1633. Прилог од 30. маја.

господина Зорза Морозинија, ректора и провидура Котора, ми капетан Андрија Петровић заједно са господом судијама и свим старцима из Пераста, са свом нашом пераштанском комуном, заједно са свом господом старјешинама и другим Турцима из Улциња, уредили смо по правди и смирили све сукобе који су постојали, у присуству узвишеног господина Мехмед-бега, сина узвишеног господина Јусуф-бега из Скадра. Ми сви речени потврђујемо да смо у свему и за све задовољни, како једна тако и друга страна до сада, разбирајући да постоје неки приватни дугови, који остају и поред ове нагодбе, да у свако вријеме они који имају неко потраживање од дужника, да од њега траже, а не од друге необавезне личности. Осим тога да пераштански бродови и барке могу сигурно без икакве сметње долазити у ријеке, пристаништа, обале и градове, под овим условом: да у Љеш и Маћу, забрањена мјеста не могу куповати жито. Исто тако речени Улцињани могу слободно долазити код нас свих Пераштана за све, како по мору, тако и по копну без икакве сметње од ма које личности. Још изјављујемо да онај који не одржи овај мир да положи десет глава, рачунајући сваку главу 200 талира, поред надокнаде причињене штете.

Ја Лука Марковић, написао сам својеручно са сагласношћу обадвије стране.

Овдје се налазе печати свих старјешина Улциња.⁵

ТРЕЋИ ДОКУМЕНАТ

22. септембра 1640.

Пошто већ дуже времена постоје разне распре и спорови око робе, бродова, крви и других сукоба између Турака из Драча и Паштровића, због чега се већ дуже времена преговара о умиру и миру између истих Турака из Драча и Паштровића, због чега су у овај град дошли господа: Топчи-баша, Хаџи-бег, Ибрахим Челебија, Ибрахим Рајс и Хасан Рајс по ријечи и овлашћењу госпoде: диздара, ага и свих осталих старјешина Драча, како се види из њиховог писма, са којима су такође дошли Хаџи Ибрахим и Мустафа Ђатиб из Улциња, а с друге стране господа судије и други представници Паштровске комуне због приватних сукоба међу реченим странама, који, и једни и други, у заједничкоме и правоме интересу, пристали су да се нагоде посредовањем господина Франческа Болице да среди речене и друге спорове путем арбитраже, као заједнички уписани речени пријатељи, да се суде и нагоде у палацу у присуству и по овлашћењу узвишеног господина Зорза Морозинија ректора и провидура,

⁵ A. S. V., Dalm. Rett., f. 45, Котор 3. септембра 1640. Прилог документа.

као што је наведено, гдје су изабрани за судије арбитра господа: кавалијер Болица, Виченцо Букја, Лоренцо Болица војвода окружја, Франческо Павлини, капетан Андрија Петровић из Пераста, Лука Марковић, Петар Бујовић, Никола Шилопи, Ђорђе Буровић, Симон Скоровео из Будве, Хаџи Ибрахим и Мустафа Ћатиб, Турци из Улциња, судије арбитра као што је горе речено. У присуству оба двије стране и обећаној и датој вјери у руке господина (провидура) да ће поштовати и слиједити све оно што се одлучи. Исти арбитра су судили, као да их је било 24, пред којима су стране дуго говориле и одговарале једна другој. Када су саслушани њихови спорови и разлози, исте судије арбитра заједнички и сложено одлучисмо, закључисмо и пресудисмо на следећи начин. Да Турци из Драча за опште и приватне интересе буду осуђени да буду принуђени да плате реченим Паштровићима 100 мјерица, то јест маврица, новог жита, за цио идући мјесец октобар, што ће Паштровићи барком или бродом узети у Драчу. Осим тога да плате 50 реала у три идуће рате за три протекле године, почињући плаћање прве рате идућег јануара и тако продужавајући сваке године у исто вријеме остале двије рате до потпуне исплате. Тиме су закључене, пресуђене и завршене све претензије опште и приватне које су се до овог дана догодиле између Турака из Драча и Паштровића.

Објављујући да је у ту сатисфакцију укључена и сума за крв Мехмед Челебије сина Хаџи Оље негдашњег аге Драча, којега су убили Паштровићи, а прецијењен је на двије обичне главе, због којег крвног деликта исти Турци из Драча су се обавезали и задовољили у присуству као горе, да су задовољни и намирени за ту крв и сваки други деликт пред Мехмед-агом санџаком Родона и сваким другим Турчином и личношћу која је била заинтересована за крв и друге сукобе за реченог Мехмед Челебију, за потребну утјеху од стране Паштровића, Додајући да предајом речених 100 мјерица жита и 150 реала како је суђено и пресуђено, тиме су сви сукоби и крви и друго завршени. То што се плати реченим Паштровићима да се подијели између оних који су заинтересовани за крв, робу и друге ствари, пошто су тако шест арбитра судија одлучили да свако у своје вријеме добије свој правични дио, без спора или друге збрке међу реченим Паштровићима. Тако се подразумијева да исте судије арбитра објаве, за ону страну, да нико од појединаца Паштровића не може истицати друге претензије због крви. Уосталом, исти Турци из Драча су обавезни а исто тако и Паштровићи да врате све оружје и другу робу које се налазе код оба двије стране узете и задржане, тако да свако добије своје, као што приличи међу добрим пријатељима.

Тако су завршени сукоби за оба двије стране и постављен стаалан мир. Оба двије стране се обавезују да ће поштовати и одржати садашњу погодбу и мир који за његову већу трајност уз-

вишени господин ректор и провидур са својим ауторитетом га је примио и потврдио. За речене Паштровиће се обавезао кавалијер Болица, на захтјев присутних и свег њиховог збора, који тако додају, обећају и обавезују се заједнички и посебно за себе исте и њихове приходе у овоме граду. Обадвије стране потврдиће печатима мир за већу вјеру.

Ја Ђеронимо Палташић јавни тумач у овоме граду написао сам ово садашње писмо (докуменат), тако замољен од обадвије стране.

Слиједе потписи на турском језику и потврда Паштровића, печати и друго.⁶

ГРАЂА О ИСЕЉАВАЊУ ЦРНОГОРАЦА У РУСИЈУ У 18. СТОЉЕЊУ У АРХИВСКОМ ФОНДУ СЛАВОНСКО-СРЕМСКЕ ГЕНЕРАЛНЕ КОМАНДЕ

Као што је у уводу своје докторске дисертације о исељавању Црногораца у 19. столећу др Ђоко Ђорђевић Пејовић истакао, Црногорци су се због тешких прежрамбених прилика и нероднице исељавали у Русију и у 18. столећу. Црногорце у Русији у 18. столећу спомиње и Пишчевић у свом познатом мемоарском делу.

Црногорци су се исељавали само преко турског (Херцеговина и Босна) и аустријског земљишта. Како су црногорски исељеници прелазили преко територије Славонско-сремске војне границе, морало је то да буде запажено и забележено од власти дотичне земље и да нађе одраза у њеном архивском фонду *Славонско-сремске генералне команде* која се налази у Држ. архиву СР Хрватске у Загребу.

Иако је тај архивски фонд најбоље сачуван од свих граничарских фондова бивше аустријске државе, ипак је и он, због шкартирања материјала који за аустријске потребе није био од интереса, за споменуто питање сада врло оскудан.

О преласку Црногораца у 18. столећу постоје међу овим архивалијама свега два податка.

1) У години 1783. налази се под сигнатуром ф. LXVI број 13/2 допис Коморске управе у Темишвару Славонској генералној команди у коме јој саопштава да је цар наредио да се црногорским емигрантским породицама не допусти да у масама улазе у Аустрију. — То је наређење издато вероватно због тога што Аустрија није желела да се компромитује пред Турском (допуштајући улазак турским породицама, како је Турска у то време сматрала Црногорце).

2) Други податак потиче из 1755, а налази се у Регистру исте установе за ту годину. Он је још краћи од првог и гласи у

⁶ Исто, Котор 3. октобра 1640. Прилог документа.